

ODDZIAŁYWANIE NIEMIEC NA EUROPE W KULTURZE SYMBOLICZNEJ

Postrzegana realna możliwość ekspansji ekonomicznej zjednoczonych Niemiec na Europę — szczególnie na kraje Europy Środkowo-Wschodniej — stwarza pytanie, czy podobny scenariusz umacniania się dominacji niemieckiej będzie miał miejsce w innych sferach życia społecznego? W tym aspekcie pojawia się pytanie o szanse niemieckiej dominacji w Europie osiąganey poprzez różne dziedziny kultury symbolicznej. Niniejsza analiza opiera się o opinie badanych studentów z Polski, Witebska (ZSRR), Szombathely (Węgry) i Hradec Kralove (Czechosłowacja). Mała liczebność przebadanych kategorii nie pozwala na generalizowanie wniosków. Ze względów metodologicznych jedynie uprawnione jest posługiwanie się w opisie stwierdzeniami typu: studenci Szombathely, Hradec Kralove, Witebska. Dlatego też użyte w dalszej części określenia: „badani Polacy, Białorusini lub Węgrzy”... są wyrazem konwencji stylistycznej, nie zaś sądami generalizującymi.

I. Możliwość dominacji przez dziedzinę kultury

Pytano, jak postrzega badana młodzież szanse zajęcia dominującej pozycji w Europie, przez państwa tego kontynentu, w jednej z czterech dziedzin kultury symbolicznej: literaturze, muzyce, malarstwie i filmie.

Typowane przez respondentów państwa ułożyły się w następującą listę: Polska, ZSRR, CSRF, Węgry, Niemcy, Francja, Anglia, oraz inny kraj, ten ostatni z niewielką liczbą wskazań. Badani studenci mogli także wybrać odpowiedź „nie przewiduję dominacji żadnego państwa” lub „nie mam zdania”. Analiza odpowiedzi informuje, iż 57,0% studentów z Hradec Kralove, 52,0% z Szombathely i 47,0% z Polski nie przewiduje dominacji kulturalnej żadnego z państw. Natomiast 37,0% badanych studentów z Witebska nie dostrzega dominacji kulturalnej któregoś z państw europejskich.

Czy oznacza to, że Czecho-Słowaków i Węgrów charakteryzuje skłonność do postrzegania Europy jako obszaru o wspólnej kulturze i wartościach? Być może ta kategoria badanych widzi szanse na koegzystencję kultur narodowych, bez zajmowania pozycji dominującej, przez którąś z nich. Postrzeganie Europy w kategoriach wspólnotowych charaktery-

zuje postawę otwartości kosmopolitycznej i bliższe jest badanych Czecho-Słowaków i Węgrów, niż Białorusinów.

Relatywnie wysoki odsetek studentów z Witebska nie ma zdania na ten temat (22,0). Wskaźnik ten osłabia założenie, że niski odsetek tych respondentów, którzy nie przewidują dominacji żadnego z państw w kulturze europejskiej (37,0) wynika z hegemonistycznych nastawień Białorusinów. Chociaż są oni skłonni do przypisywania znaczącej roli ZSRR w dwóch dziedzinach: muzyce, malarstwie.

Poniższe zestawienie ilustruje odsetek badanych, którzy przewidują zajęcie dominującej pozycji kulturalnej przez ich kraj ojczysty.

TABELA 1/DI

Dziedzina kultury	Polska	Witebsk	Szombathely	Hradec Kralove
1. Malarstwo	3,0	(—) ¹	3,0	3,0
2. Muzyka	2,5	6,0	2,0	1,0
3. Malarstwo	1,0	6,0	0,0	1,0
4. Film	5,0	0,0	5,0	2,0

Jak widać, to właśnie studenci z Witebska są bardziej skłonni do przypisywania szans ZSRR na zajęcie dominującej pozycji kulturalnej w Europie. Stanowisko takie może wynikać z obiektywnej wiedzy o tendencjach w obu dziedzinach kultury. Może także zależeć od procesu wychowania, w trakcie którego została zinterioryzowana postawa patriotyczna wsparta wizją roli i znaczenia kultury narodowej². Są to domysły, które wymagają dodatkowo empirycznego potwierdzenia.

Polacy i Węgrzy także przewidują znaczącą pozycję swoich krajów w dziedzinie filmu (5,0). Węgrzy nawet sygnalizują pozycję dominującą, ale na takie wybory mógł mieć wpływ fakt odegrania w tych krajach właśnie przez kino ważnej roli w procesie transformacji ustroju.

Można przyjąć, że współczynnik subiektywnego dowartościowania roli własnej kultury narodowej w Europie raczej upodabnia Polaków, Węgrów i Czecho-Słowaków a wyróżnia Białorusinów. Wyraża się to jednak niskimi wskaźnikami procentowymi (od 1,0 do 6,0).

Dziedzinami najbardziej podatnymi na zdominowanie przez jedno z państw są: malarstwo, muzyka i film. Literatura postrzegana jest jako obszar słabo poddający się zmonopolizowaniu przez pisarzy jednego kraju. Polacy i Czecho-Słowacy szanse na zajęcie pozycji dominującej w literaturze przypisują Anglii (6,0; 7,0) oraz ZSRR i (nieco mniejsze) Francji (6,0; 5,0). Orzekanie na podstawie tak niskich wskaźników procentowych o dominacji kulturalnej w tej dziedzinie byłoby uchybieniem metodologicznym.

Malarstwo stanowi dziedzinę, w której najwyraźniej ujawnia się dominująca pozycja Francji. Wyraża się to stosunkiem procentowym: 19,0 (Hradec Kralove), 14,0 (Polska), 7,0 (Szombathely).

¹ Z Witebska nie uzyskano danych dotyczących literatury.

² Porównaj z tabelą TD. 1 w aneksie.

Studenci Witebska różnią się od pozostałych tym, że na pozycji lidera w malarstwie postrzegają Anglię (7,0), oraz ZSRR (6,0).

Film jest drugą dziedziną możliwą, zdaniem badanych, do zdominowania przez jeden z krajów. Badani z Witebska i Hradec Kralove sądzą, że znaczącą rolę w tej dziedzinie odegra Francja (15,0; 8,0), a Polacy typują Anglię (13,0).

Muzyka, zdaniem badanych Polaków i studentów z Hradec Kralove, zostanie zdominowana przez Anglię (15,0; 7,0). Natomiast znacznie mniejszy odsetek badanych z Witebska i Szombathely skłonny jest ekspozować w tej dziedzinie Anglię (4,0; 3,0). Wyniki te zaskakują, gdyż znając wkład Anglii we współczesną muzykę rozrywkową należało przypuszczać, iż prymat Anglii znajdzie odzwierciedlenie w odpowiedziach wszystkich badanych kategorii.

Być może na takim rozkładzie wyników zaważyły kompetencje muzyczne (źródła angielskiego rocka, bluesa i jazzu mają amerykańsko-murzyńską genealogię) lub językowe (część badanych Polaków mogła utożsamiać wykonawców śpiewających po angielsku właśnie z Anglią, choć wielu z nich jest innego pochodzenia). Zweryfikowanie tego sądu wymaga zastosowania innej procedury badawczej.

Wyniki badań ujęte w tabeli T. Dla zestawiono jeszcze nieco inaczej — stosując przy tym dwa różne sposoby.

TABELA 2/D1

LICZBA TYPOWAŃ DO POZYCJI LIDERA
W CZTERECH DZIEDZINACH KULTURY

Badani studenci	Polska	Witebsk	Szombathely	Hradec Kralove	Razem	Dziedziny kultury
Dominujące państwo w kulturze						
1. Polska	—	—	—	—	—	
2. ZSRR	literatura (1)	muzyka (1)	—	—	1	literatura muzyka
3. C-SRF	—	—	—	—	—	
4. Węgry			literatura film (2)			literatura film
5. Niemcy	—	—	literatura (1)	—	1	literatura
6. Francja	malarstwo (1)	film (1)	malarstwo (1)	malarstwo (2)	5	malarstwo — 3 film — 2
7. Anglia	muzyka film literatura (3)	malarstwo (1)	—	literatura	5	literatura — 2 muzyka film malarstwo
8. inne państwo	—	muzyka (1)	muzyka (1)	muzyka (1)	3	muzyka

Pierwszy opierał się o typowanie do zajęcia dominującej pozycji przez poszczególne kraje europejskie. Ważna była liczba wskazań na pozycję lidera bez względu na wielkość wskaźnika procentowego.

Zdaniem badanych, dwa państwa — Francja i Anglia — mają największą szansę zająć dominującą pozycję kulturalną w Europie. Uzyskują one po pięć wskazań. Francja w dwóch dziedzinach (w malarstwie i filmie) a Anglia we wszystkich czterech (w tym dwa razy w literaturze). Rysują się różnice w postrzeganiu dominującej pozycji obu tych państw przez badanych. Francja typowana jest na lidera przez wszystkie kategorie badanych. Studenci z Hradec Kralove taką pozycję przewidują w dwóch dziedzinach: malarstwie i filmie. W przypadku Anglii natomiast, trzy kategorie badanych przewidują znaczącą rolę tego państwa w kulturze europejskiej. Są to studenci Witebska, Hradec Kralove i Polski. Ci ostatni, aż w trzech dziedzinach kultury: muzyce, filmie i literaturze. Węgrzy nie dostrzegają możliwości zajęcia przez Anglię pozycji dominującej.

Pozycja kulturalna zjednoczonych Niemiec zyskuje jedynie aprobatę badanych Węgrów, którzy przewidują, iż Niemcy zajmą, wraz z Węgrami, pozycję lidera w dziedzinie literatury. Jednak bardzo niskie, bo trzyprocentowe wskaźniki sygnalizujące dostrzeganie przez Węgrów pokrewieństwa literatury niemieckiej i węgierskiej nie dają podstaw do sądów bardziej stanowczych.

Zestawiono także najwyższe wskaźniki procentowe uzyskane przez cztery dziedziny kultury z państwem, które zdaniem badanych, zdominuje te dziedziny.

TABELA 3/D1

NAJWYŻSZY WSKAŹNIK PROCENTOWY
UZYSKANY PRZEZ PAŃSTWA DOMINUJĄCE W KULTURZE

Dziedzina kultury	Dominujące państwo	Najwyższy odsetek wskazań przez badanych
1. Literatura	Anglia	7,0 — Hradec Kralove
2. Muzyka	Anglia	15,0 — Polska
3. Malarstwo	Francja	19,0 — Hradec Kralove
4. Film	Francja	15,0 — Witebsk

Anglia może osiągnąć pozycję dominującą w dziedzinie literatury i muzyki. Takiego zdania są badani Czecho-Słowacy i Polacy.

Francja, zdaniem Czecho-Słowaków i Białorusinów, zajmuje pozycję lidera w dziedzinie malarstwa i filmu. Przy czym najwyższy wskaźnik procentowy uzyskała Francja w opinii studentów z Hradec Kralove (19,0) w dziedzinie malarstwa. Jest to najwyższy wskaźnik także wśród czterech dziedzin kultury. Można sądzić, że to właśnie poprzez malarstwo widzą badani możliwość ekspansji kulturalnej Francji. To państwo jest postrzegane nadal jako europejskie centrum kultury.

Być może fakt przemieszczenia stolicy Niemiec do Berlina oraz utworzenie w nim instytucji kulturalnych i naukowych wpłynie na wzrost

tego miasta jako centrum kultury w Europie Środkowej. Byłoby to nawiązanie do historycznej tradycji. Usytuowanie Berlina na styku kultur oraz silna niemiecka gospodarka, stwarzają takie szanse.

Badani studenci nie dzielają jednak takiego poglądu.

II. Rozpowszechnianie kultury innych narodów przez zjednoczone Niemcy

Pytano respondentów o ocenę stosunku Niemiec do kultury ośmiu państw europejskich. Czy Niemcy zechcą upowszechnić u siebie kulturę: Anglii, Czecho-Słowacji, Polski, Rumunii, Turcji, Węgier, Włoch i ZSRR? Dobór tych państw wyznaczyło ich usytuowanie w Europie Środkowej i Wschodniej, sąsiedztwo z Niemcami, etap przeobrażeń ustrojowych oraz istnienie takich mniejszości narodowych w Niemczech.

Studenci polscy uważają³, że Niemcy zdecydowanie będą dążyły do upowszechniania u siebie kultury Anglii (28,0) i Włoch (19,0). Wśród krajów dawnej wspólnoty socjalistycznej największe szanse ma kultura ZSRR (10,0). Polacy upatrują równych szans dla kultury polskiej i czecho-słowackiej na rozpowszechnianie w Niemczech (8,0).

Respondentów z Witebska różni od pozostałych duży odsetek nie udzielających odpowiedzi (od 41,0 do 47,0). Ta kategoria badanych w niewielkim procencie jest skłonna do wyrażania opinii kategoriycznych: „zdecydowanie tak”. Jedynie w odniesieniu do kultury Anglii 11,0% studentów z Witebska uważa, że Niemcy zechcą ją upowszechnić u siebie. Badani Białorusini wierzą w oryginalność i siłę przyciągania kultury ZSRR, gdyż 7,0% badanych uważa, że ma ona takie same szanse jak kultura Włoch.

Studenci z Szombathely i Hradec Kralove są do siebie bardziej podobni. Znacznie wyższy odsetek z obu tych państw wybiera odpowiedź „zdecydowanie tak”. Rozkład procentowy odpowiedzi jest zbliżony i wynosi około 52,0 (w odniesieniu do kultury Anglii) i od 20,0 do 30,0 (w odniesieniu do czterech innych państw)⁴. Różni natomiast te dwie kategorie badanych stosunek do szans na rozpowszechnienie w Niemczech kultury Rumunii, Francji i ZSRR. Czecho-Słowacy wyżej oceniają szansę trzech państw (wiersz górny) niż Węgrzy (wiersz dolny): Rumunii, Turcji, ZSRR:

20,0; 20,0; 31,0,
14,0; 14,0; 16,0.

Studenci z Szombathely i Hradec Kralove wydają się, w stosunku do Białorusinów i Polaków, mniej podatni na stereotypy opisujące Niemców jako skłonnych do idealizowania własnej kultury.

Tę część rozważań można spiąć klamrą ogólniejszych refleksji.

Relatywnie wysoka pozycja w hierarchii szans na rozpowszechnianie w Niemczech, zdaniem wszystkich kategorii badanych, ma kultura ZSRR. Ale te korzystne ustalenia widoczne są tylko przy porównaniach z innymi państwami postkomunistycznymi.

³ Por. tabela TD. 2 w aneksie.

⁴ Por. tabela TD. 2 w aneksie.

Można wiązać to z faktem uznania dorobku kultury Kraju Rad, ale może to być pochodną mody na pieriestrojkę i głośność oraz symbolikę radziecką lansowaną przez środki masowego przekazu na Zachodzie.

Polacy nie są skłonni do wyrażania sądów kategorycznych. Największy odsetek wybiera odpowiedzi: „raczej tak” i „raczej nie”. Dużą grupę stanowią respondenci nie mający zdania na temat rozpowszechniania przez Niemców kultury innych narodów. Polacy dominują tutaj nad pozostałymi kategoriami badanych. Ten ostrożny stosunek Polaków do zjednoczonych Niemiec wydaje się być funkcją doświadczeń między Polską i Niemcami⁵. Także wpływ socjalizacji kręgów nieformalnych może mieć znaczenie w kształceniu postawy nieufności Polaków do Niemców. W polskiej tradycji edukacyjnej obecny jest wizerunek Niemiec, które chcą zgermanizować kulturę polską. Jednak fakt uzyskania nieco wyższych procentowych wskaźników w grupie odpowiedzi „raczej tak” nad „raczej nie” może prognozować przełamywanie się uprzedzeń na rzecz akceptacji i otwarcia się Polaków na wpływy kulturalne zjednoczonych Niemiec.

Studenci Witebska różnią się od pozostałych tym, że prawie połowa unika udzielania odpowiedzi. Trudno domniemywać, co jest przyczyną takich zachowań. Czy decyduje o tym niewiedza badanych o mechanizmach zachodzących w Niemczech, czy też dystans wobec wydarzeń wynikających z odległości przestrzennej i stopnia zmian w ZSRR?

Pozostała połowa badanych z Witebska, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, jawi się jako nieostra i trudna do jednoznacznej charakterystyki. Pod względem unikania odpowiedzi kategorycznych są oni podobni do Polaków, lecz rozkłady procentowe są tu inne i nieregularne. Identyczny odsetek respondentów z Witebska uważa, że Niemcy zdecydowanie będą upowszechniały kulturę ZSRR jak i zdecydowanie nie zechcą tego czynić (7,0). Upodabnia ich do Polaków twierdzenie, że Niemcy nie zechcą rozpowszechniać u siebie kultury polskiej — po 5,0% badanych z obu kategorii.

W stosunku do pozostałych kategorii badanych studenci z Witebska różnią się także w postrzeganiu szans kultury Rumunii i Turcji na zainteresowanie się nimi przez zjednoczone Niemcy. Białorusini uważają, że Niemcy będą rozpowszechniać kulturę Rumunii i Turcji, gdy tymczasem pozostali odrzucają taką możliwość. Najmniejsze szanse dostrzegają studenci Witebska na rozpowszechnianie kultury Polski i ZSRR (5,0; 7,0).

Węgrzy są bardziej jednorodni w sądach dostrzegających możliwość zainteresowania się zjednoczonych Niemiec kulturą innych narodów.

Najbardziej przekonani o otwartości i tolerancji kulturalnej zjednoczonych Niemiec są studenci z Hradec Kralove. Na tę kategorię badanych przypadają relatywnie najwyższe odsetki zdecydowanie aprobujących taką możliwość. Co prawda różnice między studentami z Hradec Kralove a Szombathely nie są duże (stąd użyte wcześniej stwierdzenie o podobieństwach tych respondentów), jednak wydaje się uzasadnione stwierdzenie, że Czecho-Słowacy najwyraźniej postrzegają Niemców jako ważny podmiot demokratycznej i zjednoczonej Europy.

⁵ Badania prowadzono w 1990 roku tj. przed podpisaniem traktatu. Por. także opinię E. Śmiłowskiego na podstawie badań CBOS. E. Śmiłowski, Zmierzch obsesji?, „Polityka” Nr 21/1991.

III. Gotowość Niemców do kształcenia u siebie nauczycieli języka niemieckiego z państw Europy Środkowo-Wschodniej

Pytano badanych, czy Niemcy będą kształcili u siebie nauczycieli języka niemieckiego z Czecho-Słowacji, Polski, Rumunii, Węgier i ZSRR? Odpowiedź na to pytanie może być wskaźnikiem opinii respondentów o gotowości niesienia pomocy w kształceniu nauczycieli, ale także opinii o możliwości uzyskiwania przez Niemców wpływów ideologicznych, kulturalnych (a pośrednio także ekonomicznych) w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Poniższe zestawienie ukazuje dychotomiczny podział na przyjmujących i odrzucających taką możliwość.

TABELA 4/D3

NIEMCY BĘDĄ KSZTAŁCILI NAUCZYCIELI JĘZYKA NIEMIECKIEGO

Badani studenci	Polski					Witebska				
	C	P	R	W	ZSRR	C	P	R	W	ZSRR
1. Tak	79,0	81,0	50,0	68,0	62,0	44,0	44,0	40,0	40,0	75,0
2. Nie	5,3	6,3	19,0	11,0	10,0	1,0	1,0	5,0	0,0	0,0

Badani studenci	Szombathely					Hradec Kralove				
	C	P	R	W	ZSRR	C	P	R	W	ZSRR
1. Tak	86,0	80,0	51,0	87,0	66,0	81,0	79,0	45,0	72,0	68,0
2. Nie	4,0	8,0	23,0	2,0	6,0	7,0	9,0	24,0	11,0	14,0

LEGENDA: C — C-SRF, P — Polska, R — Rumunia, W — Węgry

Uzyskano obraz dużego podobieństwa trzech kategorii respondentów: z Polski, Szombathely i Hradec Kralove. Wyraźnie różnią się studenci Witebska. 75,0% tych respondentów wskazuje na możliwość kształcenia Białorusinów i Rosjan w Niemczech. Ich zdaniem Niemcy będą mniej zainteresowane kształceniem u siebie nauczycieli z innych państw. Dystans procentowy wynosi między tymi państwami a ZSRR ponad 30 punktów procentowych. Co prawda w odniesieniu do pozostałych trzech kategorii badanych obserwuje się także tendencję do dowartościowywania szans własnego kraju, ale dystanse procentowe są ledwie kilku-procentowe. Jedynie w odniesieniu do Rumunii zwiększa się różnica we

wskaźnikach procentowych. Jest to jednak wynik raczej upodabniający badanych, którzy z regularnością empiryczną przypisują w różnych aspektach mniejsze szanse Rumunii.

Pewne różnice między badanymi Polakami, Białorusinami, studentami Szombathely i Hradec Kralove rysują się przy analizie wyników odpowiedzi, gdy stosowana jest pełna ich skala: od „zdecydowanie tak” do „zdecydowanie nie”.

Najmniej zdecydowani w sądach (kategoryczni) są studenci z Witebska, którzy uważają w 11,0%, że Niemcy będą zabiegać o kształcenie nauczycieli innych nacji u siebie (poza Rumunią — 5,0%).

U polskich studentów wzrasta odsetek zdecydowanych odpowiedzi. Wielkości procentowe zamykają się w przedziale od 21,0 do 32,0 (także poza Rumunią).

Respondenci z Hradec Kralove są zdecydowani przypisać Niemcom wolę kształcenia u siebie nauczycieli z krajów postkomunistycznych. Odpowiedzi wyrażają się w wielkościach procentowych w przedziale od 28,0 (dotyczy Polski) do 39,0 (dotyczy Czecho-Słowacji).

Najbardziej skryształizowane poglądy wyrażają studenci z Szombathely. Ich zdaniem Niemcy zechcą kształcić u siebie nauczycieli z innych państw. Procentowe wskaźniki tej kategorii zawierają się w przedziale od 33,0 do 57,0. Przy czym Węgrzy dają po raz pierwszy większe szanse Rumunii niż ZSRR: 35,0; 33,0.

Porównując rozkłady wyników w obu pytaniach dotyczących rozpowszechniania kultury innych narodów oraz kształcenia nauczycieli w Niemczech, można zaobserwować utrzymywanie się następujących tendencji:

— wysoki odsetek studentów z Witebska (około 45,0%) nie udziela odpowiedzi na pytania,

— większe podobieństwo zachodzi między studentami z Szombathely i Hradec Kralove. Są oni bardziej otwarci i tolerancyjni na ewentualną ekspansję kulturalną Niemiec na inne kraje Europy od pozostałych badanych,

— badani ze wszystkich kategorii nie dostrzegają możliwości ekspansji kulturalnej Niemiec, a w przypadku jej pojawienia się Węgrzy i Czecho-Słowacy wyrażają wyższy wskaźnik gotowości do jej akceptacji,

— wyższy odsetek respondentów z Węgier i Czecho-Słowacji udziela odpowiedzi jednoznacznie akceptujących niż badani Polacy i Białorusini,

— między odpowiedziami na oba omawiane pytania obserwuje się przesunięcie geografii zdecydowanych zwolenników. W pytaniu dotyczącym rozpowszechniania kultury wyższe wskaźniki charakteryzują studentów z Hradec Kralove, natomiast w pytaniu dotyczącym kształcenia nauczycieli pozycję tę zajęli Węgrzy,

— Polacy lokują się między studentami z Witebska a Czecho-Słowakami i Węgrami. Pod pewnymi względami są podobni do Białorusinów (unikanie odpowiedzi kategorycznych i bardziej powściągliwa ocena), pod innymi do Czechów i Węgrów,

— respondenci z Witebska są bardziej skłonni do dowartościowywania szans własnej kultury i możliwości kształcenia Rosjan w Niemczech.

IV. Ocena ekspansji kultury niemieckiej w państwach Europy Środkowo-Wschodniej

Sondowano także stosunek badanych do korzyści płynących dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej z rozpowszechniania dzieł kultury niemieckiej.

Rozkład wyników ilustruje tabela T. D4 (w aneksie). Poniżej połączono wyniki z rozbudowanej skali do dwóch dychotomicznych kategorii: tak i nie.

TABELA 5/D4

KORZYŚCI Z ROZPOWSZECHNIANIA DZIEŁ KULTURY NIEMIECKIEJ DLA PIĘCIU PAŃSTW EUROPEJSKICH

Studenti	Polski					Witebska				
	Rodzaj odpowiedzi	C	P	R	W	ZSRR	C	P	R	W
1. Tak	62,0	59,0	55,0	58,0	59,0	40,0	40,0	42,0	44,0	81,0
2. Nie	14,0	19,0	16,0	16,0	14,0	2,0	3,0	1,0	1,0	3,0

Studenti	Szombathely					Hradec Kralove				
	Rodzaj odpowiedzi	C	P	R	W	ZSRR	C	P	R	W
1. Tak	74,0	68,0	62,0	74,0	63,0	83,0	75,0	67,0	78,0	77,0
2. Nie	13,0	14,0	13,0	10,0	10,0	4,0	7,0	8,0	3,0	6,0

LEGENDA: C — C-SRF, P — Polska, R — Rumunia, W — Węgry

Rysują się podobieństwa między studentami Polski, Szombathely i Hradec Kralove. Różnice w odpowiedziach w zależności od kontekstu odniesienia (państwa) są zmienne. Wyraża się to w falowaniu podobieństw i różnic.

Polacy są raz bardziej podobni do Węgrów — raz Węgrzy bardziej do Czecho-Słowaków. Wyraża się to bliskością ocen korzyści dla (w kolejności Polacy i Węgrzy):

Rumunii — 55,0 : 62,0
ZSRR — 59,0 : 63,0

Węgrów i Czecho-Słowaków upodabnia zbliżony odsetek uznających korzyści dla:

Polski — 68,0 : 75,0
Rumunii — 62,0 : 67,0
Węgier — 74,0 : 78,0

Jak widać, w obu zestawieniach różnice (dystanse) nie przekraczają 7,0%.

Można dostrzec także różnice między tymi trzema kategoriami badanych. Niższy odsetek Polaków dostrzega korzyści płynące z faktu rozpowszechniania kultury niemieckiej dla Polaków. Odmiennie sądzą Węgrzy i Czesi, którzy są skłonni upatrywać korzyści dla Polski. Wyraża się to stosunkiem (Polska, Węgry, Czecho-Słowacja):

59,0 : 68,0 : 75,0

Widać także tendencje odwrotne w odpowiedziach negujących prawdopodobne korzyści dla Polski:

19,0 : 14,0 : 7,0

Najniższe wskaźniki w grupie odpowiedzi „tak” uzyskała Rumunia. Potwierdza to wcześniejsze obserwacje o izolowaniu tego państwa przez badanych.

Najmniejszy dystans między wskaźnikami procentowymi wyrażającymi korzyści dla pięciu państw, charakteryzuje Polaków (7,0), wzrasta u Węgrów (12,0) i Czecho-Słowaków (16,0).

Najmniej zróżnicowani w ocenie korzyści płynących z rozpowszechniania kultury niemieckiej są Polacy. Najbardziej zróżnicowani — studenci Hradec Kralove.

Analiza wyników na poziomie „zdecydowanie tak” (por. tabela T. D4) wskazuje, że najwyższe odsetki aprobujących korzyści płynących z kultury niemieckiej przypadają na studentów z Hradec Kralove.

W dwóch przypadkach wskazania te dominują nad odpowiedziami „raczej tak”:

	C-SRF	ZSRR
1. zdecydowanie tak	43,0	41,0
2. raczej tak	40,0	36,0

Czecho-Słowacy wydają się najmniej zaniepokojeni ewentualną ekspansją kultury niemieckiej.

Pozostałe wyniki są do siebie zbliżone i nie wyrażają istotniejszych różnicowań. Jedynie w odniesieniu do ZSRR badani Czecho-Słowacy uważają, że kraj ten może znacznie skorzystać na upowszechnianiu kultury niemieckiej. Sąd taki wyraża 41,0% studentów z Hradec Kralove. W tym kontekście można wskazać na pewne podobieństwo badanych Białorusinów i Czecho-Słowaków. Studenci z Witebska także upatrują szansy w fakcie upowszechniania kultury niemieckiej w ZSRR. Zgłasza to 81% badanych. Czyżby Białorusini najściślej dostrzegali swoją drogę do Europy poprzez zjednoczone Niemcy? Domysł ten warto sprawdzić w badaniach.

V. Ekspansja kultury niemieckiej a korzyści indywidualne badanych

Zagadnienie to koresponduje z poprzednim, ale określa inną perspektywę. Założono w badaniach, że postrzeganie korzyści płynących z faktu ewentualnej ekspansji kultury niemieckiej przez pryzmat własnego kraju, może różnić się, gdy kryterium wartościowania staną się indywidualne korzyści badanych. Zmienia się więc kontekst odniesienia — z makro do mikroskali.

Zestawione w tabeli T. D5 (por. w aneksie) rozkłady procentowe informują o odwróceniu się tendencji charakteryzujących dotąd studentów z Witebska. W pytaniu tym nie zanotowano braków odpowiedzi⁶. Niezdecydowanych, którzy wskazywali możliwość „trudno powiedzieć” jest także mały odsetek (7,0) — jest on niższy od uzyskanego przez Polaków (10,0).

Po złączeniu odpowiedzi pośrednich w dwie dychotomiczne kategorie „tak” i „nie” powstał obraz aprobujących i odrzucających korzystne konsekwencje, wynikające z rozpowszechniania kultury niemieckiej, dla badanych.

TABELA 6/D5

INDYWIDUALNE KORZYŚCI Z ROZPOWSZECHNIANIA KULTURY NIEMIECKIEJ

Rodzaj odpowiedzi	Studenci:			
	Polski	Witebska	Szombathely	Hradec Kralove
1. Tak	69,0	84,0	86,0	83,0
2. Nie	18,0	7,0	7,0	9,0

Wyraźnie widać duże podobieństwo odpowiedzi studentów Witebska, Szombathely i Hradec Kralove. Dotąd obserwowano tendencje upodabniające Czecho-Słowaków i Węgrów, a Białorusini zajmowali skrajną pozycję, najbardziej różniącą ich od pozostałych. Polacy lokowali się między studentami z Witebska a cytowaną parą.

Tym razem jednak, w ocenie korzyści własnych, Polacy zajęli pozycję skrajną, najbardziej różniącą ich od pozostałych kategorii. 69,0% Polaków dostrzega dla siebie korzyści wynikające z przewidywanej ekspansji kultury niemieckiej, gdy odsetek badanych Węgrów wynosi 86,0. Również najwyższy odsetek, odrzucających dobrodziejstwo czerpania osobistych korzyści z rozpowszechniania kultury niemieckiej, przypada na studentów polskich i wynosi 18,0. Dzieli ich od pozostałych jedenasto- i dziesięcioprocentowy dystans. Zaznaczyć należy, że 69,0-procentowy wskaźnik

⁶ Ta kategoria badanych zwykle niemal w połowie nie udziela odpowiedzi (por. wcześniejsze omówienie wyników).

odpowiedzi Polaków jest także wysoki i może świadczyć o przełamaniu barier, uprzedzeń i stereotypów w stosunku do kultury Niemiec.

Na taki rozkład wyników badanych Polaków miało wpływ kilka czynników różnicujących. Obok uwarunkowań zdeterminowanych historycznie mogą oddziaływać czynniki socjo- i psychologiczne. Jednym z nich może być geografia zainteresowań Polaków obszarem anglojęzycznym. Znalazło to swój wyraz w odpowiedziach na pytania dotyczące dominacji kulturalnej w Europie poprzez dziedzinę kultury. Polacy, jako jedyni, trzykrotnie wskazywali na Anglię (por. tabelę 2/D1).

Wyraźniejsze różnice rysują się przy analizach odpowiedzi w rozbudowanej skali (tabela TD-5). Na poziomie odpowiedzi jednoznacznie aprobujących korzyści osobiste płynące z kontaktów z kulturą niemiecką widać duże dystanse między czterema kategoriami badanych. Wyraża to stosunek procentowy odpowiedzi (w kolejności: Polska, Witebsk, Szombathely, Hradec Kralove):

16,0 : 25,0 : 53,0 : 40,0

Między skrajnymi wartościami (Polacy i Węgrzy) dystans wynosi 37 punktów procentowych, gdy tymczasem na poziomie danych zsumowanych („tak” — „nie”) wynosił 17 punktów. Najwyżej swoje korzyści postrzegają studenci z Szombathely (53,0) — najskromniej Polacy (16,0). Może ma to uzasadnienie historyczne, wynikające z przynależności Węgrów do habsburskiej tradycji kulturowej. Istniejące silne związki z Austrią i Niemcami mogą utwierdzić Węgrów w przeświadczeniu, że ich obecność w Europie jest faktem dokonany, a rozpowszechnianie kultury niemieckiej dodatkowo legitymizują tę pozycję Węgrów.

W rozbudowanej skali odpowiedzi studenci z Witebska, udzielając odpowiedzi zdecydowanie aprobujących korzyści osobiste płynące z rozpowszechniania kultury niemieckiej, upodabniają się bardziej do Polaków. Dystans między nimi wynosi 9,0%, a między Białorusinami i Czecho-Słowakami wzrasta do 15,0%. Może to być wskaźnik opinii Białorusinów o radzieckiej drodze do Europy przez Polskę do Niemiec. Przy czym ten ostatni kraj wydaje się być docelowy.

VI. Preferencje językowe badanych studentów

W tabeli TD.6 (w aneksie) zestawiono główne języki europejskie. Pięć jako występujące pojedynczo (j. angielski, niemiecki, francuski, rosyjski i inny) oraz dwa zestawione w parach (język angielski z niemieckim oraz dwa inne, bez ich nazywania).

Badani najwyżej cenią język angielski. Wyraża to rozkład procentowy (w kolejności: Polska, Witebsk, Szombathely i Hradec Kralove):

60,0 : 67,0 : 39,0 : 58,0

Na drugim miejscu badani typują język niemiecki:

13,0 : 0,0 : 18,0 : 20,0

Trzecią pozycję przypisano łącznie językowi angielskiemu i niemieckiemu, jako parze preferowanych języków:

10,0 : 6,0 : 12,0 : 8,0

Dane empiryczne wskazują, że dwie kategorie badanych różnią się pod dwoma względami (por. tabela TD.6). Pierwszą kategorię stanowią Białorusini. Uzyskali najwyższy procentowy wskaźnik wyborów języka angielskiego (67,0). Jest on wyższy od uzyskanego przez Polaków, którzy wcześniej wyraźnie preferowali kulturę Anglii. Również Białorusinów różni fakt zupełnego braku wyborów języka niemieckiego. Jako jedyni nie dostrzegają potrzeby uczenia się tego języka. Jest to wynik zaskakujący, gdy odniesie się go do wcześniejszych deklaracji tej kategorii respondentów charakteryzujących się wysokim wskaźnikiem postrzegających korzyści indywidualne związane z upowszechnianiem kultury niemieckiej. Trudno jest określić praktyczny model partycypacji w kulturze innego narodu bez znajomości jego języka.

Drugą kategorię badanych, różniącą się od pozostałych w zakresie preferencji językowych, są studenci Szombathely. W odniesieniu do języka angielskiego zajmują oni ostatnie miejsce wśród badanych (39,0). Wysoko natomiast cenią język niemiecki (18,0), co upodabnia Węgrów do badanych studentów z Hradec Kralove. Charakterystyczny także dla Węgrów jest wysoki odsetek wstrzymujących się od odpowiedzi tj. 27,0% tej kategorii.

Bez głębszego rozpoznania przyczyn takiego rozkładu wyników u badanych Węgrów trudno jest formułować wyjaśnienia. Można jedynie zgłosić domysł, że na takie opinie badanych rzutuje system kształcenia językowego w uczelniach pedagogicznych na Węgrzech. Potwierdza to fakt słabej znajomości języków obcych tej kategorii badanych.

Na zakończenie analizy danych uwaga ogólniejsza. Polacy wydają się najbardziej różnicowani, w porównaniu do pozostałych badanych, w aspekcie preferencji językowych. Wskazują na przydatność znajomości wielu języków, gdyż wybierają wszystkie zestawione w kwestionariuszu. Co prawda niektóre wskaźniki są niewielkie, ale ich przywołanie nie służy pogłębionym analizom, lecz ukazaniu spektrum zainteresowań językowych.

Spośród zestawionych nowożytnych języków europejskich dwa znajdują najwyższe uznanie u wszystkich badanych. Są to: język angielski — zdecydowanie preferowany przez badanych i język niemiecki, który wyparł popularny do niedawna język francuski. W tej części Europy zanikło zupełnie zainteresowanie językiem rosyjskim. Jest to chyba zjawisko różniące się od obserwowanego na Zachodzie. Tam wzrosło zainteresowanie językiem i kulturą rosyjską.

Dla socjologa wydaje się interesujące dalsze śledzenie preferencji językowych w Europie. Czy będzie utrzymywał się prymat języka angielskiego, czy też, wraz ze wzrostem ekonomicznej, politycznej i kulturalnej roli Niemiec, wzrośnie zainteresowanie językiem niemieckim?

Procesy jednoczenia się Europy w aspekcie politycznym (wspólne instytucje ponadnarodowe), jak i gospodarczym (co ma miejsce już od pewnego czasu w wielu działach gospodarki), prowokują pytanie, czy oznacza to zanik podziałów i różnic narodowych? Wielu polityków, a także intelektualistów, stoi na stanowisku, że Europa jednoczyć się będzie (i co za tym idzie unifikować) pod względem makrostruktury ekonomicznej i tech-

nicznej, a równocześnie nastąpią procesy odśrodkowe akcentujące różnice regionalne. Owym istotnym wyróżnikiem całych narodów, lub tylko niektórych regionów, będzie kultura symboliczna. Czy tak się stanie? Antycypując te procesy zadano pytania studentom z czterech państw, jak postrzegają oni oddziaływania kulturalne jednych państw europejskich na inne. Wzrost nacjonalizmów w wielu częściach Europy może być reakcją na poczucie utraty tożsamości grup społecznych. Zdaje się rysować następująca tendencja: im silniej zachodzą procesy integracyjne w Europie, tym częściej ujawniają się dążenia społeczności etnicznych do podkreślenia swojej odrębności i niezależności. Może to być zjawisko przejściowe jako spontaniczne zachowanie obronne przed wtopieniem się w zunifikowaną kulturę ponadnarodową. Ale może to również oznaczać istotną barierę w procesie jednoczenia Europy. Jest to bariera subiektywna, stąd przełamywanie jej drogą rozstrzygnięć prawno-ustrojowych może okazać się w praktyce nieskuteczne.

Badani studenci skłonni są uznać kulturę jako sferę względnej autonomii narodowej. Nie przewidują oni zmonopolizowania kultury europejskiej przez jedno z państw tego regionu. Przy analizach bardziej szczegółowych (dziedziny kultury, język) rysuje się wzrost pozycji Francji i Anglii, ale trudno mówić o zmonopolizowaniu tych dziedzin przez oba kraje. Co prawda w preferencjach językowych dominuje język angielski, ale trudno oczekiwać, że poprzez ten język nastąpi ekspansja kultury angielskiej. Raczej dotyczy to kultury amerykańskiej. Jest to jednak zjawisko wymagające odrębnego omówienia, gdyż problem amerykanizacji życia i kultury ma charakter ponadeuropejski.

TABELA D 1

**DOMINUJĄCA POZYCJA KULTURALNA W EUROPIE
POPURZEC DZIEDZINĘ KULTURY**

Dominacja państw w dziedzinach kulturalnych		Studenci:								
		Polski (N = 300)	Witebska (N = 51)	Szombathely (N = 90)	Hradec Kralove (N = 96)					
1		2	3	4	5					
Dziedzina:	Literatura	Państwo dominujące:	Pol.	9	3.0					
			ZSRR	19	6.0		2	2.0	2	2.0
			CSRF	1	1.0				3	3.0
			Węg.				3	3.0		
			RFN	10	3.5		3	3.0	4	4.0
			Fr.	15	5.0		2	2.0	4	4.0
			Ang.	18	6.0		1	1.0	7	7.0
			inne	13	4.0		1	1.0		
			b.o.	215	71.0		78	86.0	76	79.0

1		2		3		4		5		
Dziedzina:	Muzyka	Państwo dominujące:	Pol.	8	2.5					
		ZSRR	4	1.0	3	6.0	1	1.0	1	1.0
		CSRF							2	2.0
		Węg.					1	1.0		
		RFN	12	4.0	2	4.0	1	1.0	2	2.0
		Fr.	6	2.0	1	2.0			2	2.0
		Ang.	46	15.0	2	4.0	3	3.0	7	7.0
		inne	19	6.0	3	6.0	4	4.0	9	9.0
		b.o.	224	68.0	40	79.0	80	88.0	73	76.0
	Malarstwo	Pol.	4	1.0						
		ZSRR	9	3.0	3	6.0				
		CSRF							1	1.0
		Węg.								
		RFN	2	1.0			1	1.0		
		Fr.	43	14.0	2	4.0	7	7.0	19	19.0
		Ang.	9	3.0	4	7.0			2	2.0
		inne	9	3.0			1	1.0		
		b.o.	224	74.5	42	83.0	81	90.0	74	77.0
	Literatura	Pol.	17	5.0	2	4.0				
		ZSRR	3	1.0						
		CSRF							2	2.0
		Węg.					5	5.0		
		RFN	11	3.0			1	1.0	2	2.0
		Fr.	10	3.0	8	15.0	3	3.0	8	8.0
		Ang.	41	13.0	3	6.0	1	1.0	1	1.0
		inne	17	5.0	2	4.0	2	2.0	7	7.0
		b.o.	201	67.0	36	70.0	78	86.0	76	79.0
brak dominacji			140	47.0	19	37.0	46	52.0	55	57.0
trudno powiedzieć			50	17.0	11	22.0	20	22.0	14	14.0
brak odpowiedzi			110	36.0	21	41.0	24	26.0	27	28.0

Pol. — Polska; CSRF — Czechosłowacji; Węg. — Węgry; RFN — Niemcy; Fra. — Francja; Ang. — Anglia; b.o. — brak odpowiedzi

TABELA D 2

NIEMCY BĘDĄ ROZPOWSZECHNIĄĆ KULTURĘ INNYCH NARODÓW

Niemcy rozpowszechnią kulturę na inny kraj		1. zd. tak		2. r. tak		3. r. nie		4. zd. nie		5. tr. pow.		6. br. odp.			
1		2		3		4		5		6		7			
Studentzi:	Polski N = 300	rozpowszechnianie kultury:	Ang.	85	28.0	162	54.0	18	6.0	1	0.5	32	10.0	2	1.0
			Cz.	25	8.0	126	42.0	61	20.0	12	4.0	72	24.0	4	1.0
			Pol.	24	8.0	127	42.0	70	23.0	15	5.0	60	20.0	4	1.0
			Rum.	12	4.0	62	20.0	86	28.0	35	11.0	99	33.0	6	2.0
			Tur.	11	3.0	67	22.0	87	28.0	26	8.0	103	34.0	6	2.0
			Węg.	18	6.0	111	37.0	71	23.0	6	2.0	84	28.0	10	3.0
			Wł.	57	19.0	184	61.0	17	5.0	3	1.0	36	12.0	3	1.0
			ZSRR	30	10.0	123	41.0	55	18.0	10	3.0	79	26.0	3	1.0
	Witebska N = 51		Ang.	6	11.0	17	33.0	4	7.0			3	6.0	21	41.0
			Cz.	1	2.0	13	25.0	9	17.0	1	2.0	5	9.0	22	43.0
			Pol.	1	2.0	11	21.0	12	23.0	3	6.0	3	6.0	21	41.0
			Rum.	2	4.0	8	15.0	10	19.0	2	4.0	6	11.0	23	45.0
			Tur.	2	4.0	9	17.0	6	11.0	2	4.0	10	19.0	22	43.0
			Węg.	2	4.0	10	19.0	8	15.0	2	4.0	5	9.0	24	47.0
			Wł.	4	7.0	18	35.0	4	7.0			3	6.0	22	43.0
			ZSRR	4	7.0	17	33.0	10	19.0	4	7.0	16	31.0		
	Szombathely N = 90		Ang.	47	52.0	32	35.0	3	3.0	1	1.0	5	5.0	2	2.0
			Cz.	18	20.0	41	45.0	13	14.0	1	1.0	15	16.0	2	2.0
Pol.		18	20.0	41	45.0	15	16.0	1	1.0	13	14.0	2	2.0		
Rum.		13	14.0	23	25.0	27	30.0	5	5.0	16	17.0	6	6.0		

1		2		3		4		5		6		7	
S t u d e n t i : Hradec Kralove N = 96	rozpowszechnianie kultury:												
	Tur.	13	14.0	22	24.0	21	23.0	10	10.0	17	18.0	7	7.0
	Weg.	24	26.0	49	54.0	5	5.0	1	1.0	8	8.0	3	3.0
	Wł.	26	28.0	49	54.0	7	7.0			6	6.0	2	2.0
	ZSRR	15	16.0	43	47.0	9	9.0	2	2.0	17	18.0	4	4.0
	Ang.	49	51.0	41	42.0	1	1.0	1	1.0	4	4.0		
	Cz.	33	34.0	54	56.0	5	5.0			4	4.0		
	Pol.	24	25.0	42	43.0	20	20.0	1	1.0	9	9.0		
	Rum.	20	20.0	23	23.0	27	28.0	5	5.0	21	21.0		
	Tur.	20	20.0	24	25.0	20	20.0	5	5.0	26	27.0	1	1.0
	Weg.	23	23.0	43	44.0	16	16.0	1	1.0	13	13.0		
	Wł.	40	41.0	47	48.0	3	3.0			6	6.0		
	ZSRR	30	31.0	43	44.0	14	14.0			9	9.0		

Ang. — Anglia; Cz. — Czechosłowacja; Pol. — Polska; Rum. — Rumunia; Tur. — Turcja; Weg. — Węgry; Wł. — Włochy

NIEMCY BĘDĄ KSZTAŁCIĆ NAUCZYCIELI J. NIEMIECKIEGO Z INNYCH KRAJÓW

Niemcy wykształcą nauczycieli j. niemieckiego			1. zd. tak	2. r. tak	3. r. nie	4. zd. nie	5. trud. pow.	6. brak odp.	
1			2	3	4	5	6	7	
Studenci:	Polski N = 300	nauczyciele z:	Cz.	90 30.0	147 49.0	16 5.0	1 0.5	42 14.0	4 1.0
			Pol.	97 32.0	147 49.0	18 6.0	1 0.5	34 11.0	3 1.0
			Rum.	47 15.0	106 35.0	54 18.0	5 2.0	84 28.0	4 1.0
			W.	66 22.0	132 44.0	32 10.0	5 2.0	61 20.0	4 1.0
			ZSRR	65 21.0	124 41.0	28 9.0	4 1.0	75 25.0	4 1.0
			Cz.	6 11.0	17 33.0	1 2.0		5 9.0	22 43.0
	Witebska N = 51		Pol.	6 11.0	17 33.0	1 2.0		5 9.0	22 43.0
			Rum.	3 5.0	18 35.0	3 6.0		5 9.0	22 43.0
			W.	5 9.0	19 37.0			5 9.0	22 43.0
			ZSRR	6 11.0	33 64.0	4 8.0		8 15.0	

1		2		3		4		5		6		7			
Studenci:	Szombathely N = 90	nauczyciele z:	Cz.	47	52.0	31	34.0	3	3.0	1	1.0	7	7.0	1	1.0
			Pol.	38	42.0	35	38.0	7	7.0	1	1.0	8	8.0	1	1.0
			Rum.	32	35.0	15	16.0	19	21.0	2	2.0	21	23.0	1	1.0
			W.	52	57.0	27	30.0			2	2.0	8	8.0	1	1.0
			ZSRR	30	33.0	30	33.0	5	5.0	1	1.0	23	25.0	1	1.0
			Cz.	38	39.0	41	42.0	7	7.0			7	7.0	3	3.0
	Hradec Kralove N = 96		Pol.	27	28.0	49	51.0	7	7.0	2	2.0	8	8.0	3	3.0
			Rum.	19	19.0	25	26.0	23	23.0	1	1.0	25	26.0	3	3.0
			W.	28	29.0	42	43.0	11	11.0			12	12.0	3	3.0
			ZSRR	28	29.0	38	39.0	13	13.0	1	1.0	13	13.0	3	3.0

Cz. — Czechosłowacja, Pol. — Polska, Rum. — Rumunia, W. — Węgry

TABELA D 4

KORZYŚCI DLA SPOŁECZEŃSTWA Z ROZPOWSZECHNIANIA SIĘ DZIEŁ KULTURY NIEMIECKIEJ

Rozpowszechnianie kultury niemieckiej będzie korzystne		1						
		1. zd. tak	2. r. tak	3. r. nie	4. zd. nie	5. trud. pow.	6. brak odp.	
		2	3	4	5	6	7	
Studenti:	korzystne dla:	Cz.	42	144	35	10	65	4
		Pol.	41	140	39	20	56	4
		Rum.	39	128	40	10	80	3
		W.	38	138	42	8	71	3
		ZSRR	42	136	32	13	74	3
		Cz.	5	16	1	1	6	22
		Pol.	5	16	2		6	22
		Rum.	6	16		1	6	22
		W.	5	18		1	5	22
		ZSRR	14	28		2	7	
		14.0	48.0	11.0	3.0	21.0	1.0	
		13.0	46.0	13.0	6.0	18.0	1.0	
		12.9	42.0	13.0	3.0	26.0	1.0	
		12.0	46.0	14.0	2.0	23.0	1.0	
		14.0	45.0	10.0	4.0	24.0	1.0	
		9.0	31.0	2.0	2.0	11.0	43.0	
		9.0	31.0	4.0		11.0	43.0	
		11.0	31.0		1	11.0	43.0	
		9.0	35.0		1	9.0	43.0	
		27.0	54.0		4.0	13.0		

		2		3		4		5		6		7	
Studenti:	Szombathely N = 90	Cz.	30	33.0	37	41.0	10	11.0	2	2.0	11	12.0	
		Pol.	24	26.0	38	42.0	11	12.0	2	2.0	15	16.0	
		Rum.	27	30.0	29	32.0	8	8.0	5	5.0	21	23.0	
		W.	28	31.0	39	43.0	8	8.0	2	2.0	13	14.0	
		ZSRR	23	25.0	35	38.0	6	6.0	4	4.0	21	23.0	1
		Cz.	42	43.0	39	40.0	2	2.0	2	2.0	11	11.0	
		Pol.	36	37.0	37	38.0	4	4.0	3	3.0	14	14.0	2
		Rum.	31	32.0	34	35.0	7	7.0	1	1.0	21	21.0	2
		W.	35	36.0	41	42.0	2	2.0	1	1.0	16	16.0	1
		ZSRR	40	41.0	35	36.0	5	5.0	1	1.0	14	14.0	1
		konzystrane dia:											

Cz. — Czechosłowacja, Pol. — Polska, Rum. — Rumunia, W. — Węgry

TABELA D 5

ROZPOWSZECHNIANIE DZIEŁ KULTURY NIEMIECKIEJ
W „MOIM” KRAJU

Jest to dla mnie samego korzystne	Studenci:			
	Polski	Witebska	Szombathely	Hradec Kralove
1. zdecydowanie tak	47 16.0	13 25.0	48 53.0	39 40.0
2. raczej tak	159 53.0	30 59.0	30 33.0	42 43.0
3. raczej nie	45 15.0	3 5.0	3 3.5	4 4.5
4. zdecydowanie nie	9 3.0	1 2.0	3 3.5	4 4.5
5. trudno powiedzieć	31 10.0	4 7.0	5 6.0	6 7.0
6. brak odpowiedzi	9 3.0		1 1.0	1 1.0
	300	51	90	96

TABELA D 6

JĘZYKI EUROPEJSKIE
PRZYDATNE W PRZYSZŁOŚCI DLA RESPONDENTÓW

Język uznany przez badanych za przydatny	Studenci:			
	Polski	Witebska	Szombathely	Hradec Kralove
1. j. angielski	180 60.0	34 67.0	35 39.0	56 58.0
2. j. niemiecki	39 13.0		16 18.0	19 20.0
3. j. francuski	12 4.0	2 4.0		1 1.0
4. j. rosyjski	1 0.5			
5. inny język	1 0.5		3 3.0	6 6.0
6. j. angielski + j. niemiecki	31 10.0	3 6.0	11 12.0	8 8.0
7. dwa inne języki	17 5.0	4 8.0	1 1.0	6 6.0
8. brak odpowiedzi	19 6.0	8 15.0	24 27.0	
	300	51	90	96